

MARIA JOSEP VARELA

Els drets de la dona en l'evolució legislativa espanyola

Escoltant la Milagros pensava que sovint moltes de les coses que ens han fet reflexionar -probablement al llarg del temps en què hem estat lluitant en el si del moviment feminista- tenen una primera lectura i, posteriorment, tantes altres lectures com ocasions en què tornem a reflexionar sobre elles. La sentia i pensava, sobretot quan ella definia el concepte de justícia, des de la perspectiva que seria justícia entendre que s'hauria d'actuar encara que hi hagués una situació de desigualtat i també si no fós així, i pensava que en principi això semblava obvi, però que en canvi, després, analitzant algunes perspectives en la pràctica ens trobaríem amb moltes més dificultats i matisacions en aquesta afirmació general.

Jo crec que la polèmica que es planteja en aquests dos dies de debat és una polèmica oberta, en la que jo l'únic que voldria és contribuir a la discussió des de la perspectiva d'una vivència pràctica del que ha estat la situació de les dones enfront la llei: el perquè les dones acudeixen a la justícia, el perquè té importància la regulació legislativa i si l'evolució d'aquests últims anys -de la Constitució cap aquí- ens pot donar alguna pista de com situar-nos en el debat que podem fer des d'altres perspectives.

Jo crec que el fet que el text contempli les situacions normatives, és a dir les lleis és una qüestió fonamental. I és que la llei té incidència i té aplicació en la mesura que les persones vulguin regular els seus

conflictives a través d'ella. Sembla que en un estat de coses en què les dones òbviament no tenen el poder, la necessitat que existeixi una regulació des de la perspectiva normativa que impedeixi que la seva situació de desigualtat en el poder les situï al marge, és fonamental per tal de poder resoldre els conflictes amb un mínim d'equitat, encara que no sé si amb una total justícia com seria de desitjar.

Si analitzem el que ha estat l'evolució legislativa aquí d'ençà la Constitució, ens trobarem davant disjuntives importants per canvis que es proposen, canvis que molt probablement tindran importància fins i tot per al proper segle.

La Constitució va ésser el punt de partida d'un acord. Entre les seves declaracions de principis es plantejava el principi d'igualtat o de no discriminació per raó de sexe, de raça, de religió i d'altres qüestions. Avui ens centrarem en la qüestió de la igualtat o la no discriminació per raó de sexe.

La discussió sobre la igualtat i la diferència és una discussió ja antiga i aprofundida en el moviment feminista, però de la que val la pena ressaltar allò que fa referència a la pròpia regulació normativa. El que la Constitució òbviament defensa és la no discriminació i la no discriminació per raó de sexe en la norma i en l'aplicació de la norma. En aquest sentit el Tribunal Constitucional ha dictat ja suficients resolucions com per poder tenir elaborada tota una doctrina del que suposa la igualtat i la desigualtat, la discriminació i la no discriminació. Tant el Tribunal Constitucional Espanyol com el Tribunal Europeu de Drets Humans, diuen que es vulnera exactament de la mateixa manera el principi d'igualtat quan es tracta de forma desigual les persones que són iguals com quan és el mateix tractament a les persones que són diferents. A mi em sembla que això és important que ho tinguem en compte perquè és obvi que els homes i les dones som iguals en moltes coses, però, alhora, crec que hi ha molts aspectes en els que som substancialment diferents. I, malauradament, podria ser que una manca d'elaboració, una manca de reflexió social

i, fins i tot potser, un abanderament des del moviment feminista d'algunes de les qüestions que ens fan diferents, fan que sigui precisament ens aquests aspectes més diferenciadors en els que estiguem especialment desprotegides, des d'un punt de vista legal, i em refereixo fonamentalment a la maternitat i als drets reproductius.

Crec que és molt clar que l'home i la dona són diferents pel que fa a la reproducció, no és el mateix ni el procés ni la implicació que tenen un i l'altra. La Constitució en el nostre país planteja la necessitat de la protecció de la maternitat però, en canvi, el desenvolupament normatiu de la protecció de la maternitat només s'ha realitzat en els àmbits més estrictament laborals i molt escassament en els àmbits socials. Igualment, pel que fa referència a l'ordre civil, ni en les accions de filiació, ni en les qüestions de custòdia i pàtria potestat, la normativa no s'ha desenvolupat i, ben al contrari, ha quedat absolutament estancada.

Voldria posar-vos un exemple del que ha estat en aquest sentit l'evolució en el nostre país segons la meua manera de veure. Les passes que s'han donat en nom de la igualtat han estat passes enormement desprotectores de la maternitat i, per tant, enormement desiguals i vulneradores del principi d'igualtat. A partir de la proclamació del principi d'igualtat a la Constitució s'està proclamant també -el que en els àmbits concrets relatius a la maternitat i la paternitat fins l'any 81 i fins i tot amb posterioritat a la Constitució, els homes eren els únics que eren titulars de la pàtria potestat dels fills que es tinguessin en una parella- a partir de l'any 81, en una reforma legislativa anterior a la anomenada llei de divorci del mes de maig d'aquell mateix any, que l'home i la dona ténen els dos la co-titularitat de la pàtria potestat que en realitat és la potestat sobre els fills, i a la qual se li continua donant un nom absolutament patriarcal. Per primera vegada es reconeix el dret a que les dones puguin co-participar en les decisions que fan referència a l'estructuració de l'educació del futur dels seus fills. En aquesta mateixa llei, de l'any 1981, s'estableix per primera vegada que els homes i dones tenen el mateix protagonisme en la gestió de la societat econòmica matrimonial

quan aquesta sigui societat de guanys, és a dir, quan sigui d'una economia social i no sigui de separació de béns com passa aquí a Catalunya.

Respecte als fills i en els temes de potestat, l'any 81 per primera vegada, com ja he dit, se'ns dóna a les dones aquesta co-titularitat. Fins aquell moment les dones només podien assumir la pàtria potestat si faltava el pare, és a dir, si eren vídues o bé si per sentència legal se'ls havia tret la pàtria potestat. D'això, la llei en deia «en defecto de padre» i per molt que hi haguessin pares molt defectuosos «el defecto» era «la carencia», és a dir, el fet de no ser-hi. Amb la disposició de l'any 81 sembla resolta aquesta situació, quedant la normativa de forma que la pàtria potestat és conjunta.

En cas de separació o divorci dels progenitors aquests poden decidir de mutu acord com es resol la qüestió de la custòdia, però si no és així el codi civil té una norma en la qual estableix que en cas de desacord el nen més petits de set anys queden en principi sota cura de la mare, tret que el jutge, per raons especials, ho disposi d'una altra manera. Aquesta norma és derogada a finals de l'any 90 amb una llei titulada «por la eliminación de la discriminación por razón de sexo». Així doncs, en nom de la no discriminació per raó de sexe s'elimina la preferència legal, que no automatisme legal, a que les dones tinguessin la cura dels fills petits en cas de desacord entre les parts.

Aquesta derogació de l'article 159 que era un article genèric perquè els articles que regulaven directament les disposicions de separacions i divorcis tenen fórmules com la que ara ha quedat que el jutge resoldria en interès del menor hi havia aquest article que donava una pauta en els jutges. A mi em sembla que això ha estat una passa totalment en contra de la protecció de la maternitat. A més a més ha estat clarament impulsat per la lluita dels sectors masculins -organitzats aquí a Barcelona i arreu de l'estat espanyol i també federats a nivell europeu en les organitzacions d'homes separats- que han realitzat molta pressió amb les seves reivindicacions, tot dient que

davant aquestes situacions ells estaven discriminats perquè els jutges donaven sempre els fills a les mares. Aquestes organitzacions van aconseguir que un jutge de família de Barcelona plantegés una qüestió d'incònstitucionalitat davant del Tribunal Constitucional respecte d'aquest article. Abans que el Tribunal es pronunciés, el propi Parlament va modificar aquesta norma i la va substituir pel text actual que diu: quan els pares no estan d'acord el jutge resoldrà en «interès del menor».

Com veiem, la fórmula és una fórmula genèrica, teòricament bona, i no es pot dir doncs que estigui feta amb cap malícia ni en contra de ningú, i si el jutge resol en interès del menor sembla que en principi les dones no hauríem de tenir cap mena de temor respecte a aquesta proposició que planteja la llei. Però jo crec que totes sabem i portem a la nostra història de quina forma s'ha interpretat la norma habitualment quan la llei ha permès que un jutge tingués un marge i fins i tot quan la llei no ho ha permès. Fins i tot quan la llei era prou literal i clara, hi ha hagut dificultats importants perquè la interpretació fós mínimament equànime. Us posaré un exemple que per a mi és molt significatiu de l'enorme risc que suposa el fet que els textos legals no siguin específicament clars en allò que han de protegir quan s'ha d'aplicar havent-hi en els tribunals dues parts en conflicte que es diferencien fonamentalment pel seu sexe.

Aquest exemple fa referència a com estava contemplada la violació en el codi abans de la reforma de l'any 89. En el codi penal es deia que violar era «jeure amb dona» en algunes de les següents situacions: amb «força o intimidació», amb «dona privada de raó o sentit» o bé «amb nena més petita de 12 anys». La definició que feia la llei deia literalment -era en castellà- «yacer con mujer». Tots els diccionaris, absolutament tots els diccionaris de llengua castellana, diuen que la interpretació gramatical del terme «yacer» equival a «acceso carnal, relación sexual», sense limitar-la a vaginal. Bé, doncs el Tribunal Suprem ha vingut interpretant fins l'any 89, que quan la llei deia «yacer» volia dir coit vaginal i per tant només es condemnaven per violació les penetracions vaginals. Si hi havia hagut força o

intimidació o qualsevol de les altres condicions però la penetració era bucal o anal, els tribunals sempre deien que era un «abuso deshonesto» i que per tant no li corresponia la condemna que s'havia d'aplicar a la violació.

Advocades feministes de tota Espanya que fa temps que conspirem, ens vam proposar canviar aquesta qüestió de la llei i vam acordar que en tots els casos de penetracions òanals i bucals que ens arribessin, nosaltres qualificaríem el fet com una violació. Com que els tribunals no condemnaven vàrem recórrer al Suprem fins que vam aconseguir que això canviés i, per tant, que estigués a tenor del que la paraula significava. Vam aconseguir que un jutge de l'Audiència de Bilbao ho recollís en una sentència (curiosament aquell jutge avui és el ministre de justícia) que va ser important perquè va deixar molt clar, precisament, la desraó de la interpretació que s'havia donat fins aquell moment. Però aquesta sentència va ser recorreguda per la fiscalia i a la fi el Tribunal Suprem la va revocar i es va continuar mantenint que no es podia entendre que entressin en la violació altres penetracions que les vaginals.

En aquesta situació a mi em va tocar defensar l'últim dels recursos que es van portar davant del Tribunal Suprem per aquest tema de la interpretació que donaven. Jo ja sabia què havia passat amb la sentència del jutge Belloch, sabia que no tenia cap mena de possibilitat i els hi vaig plantejar que expliquessin a les dones per quina raó es negaven a interpretar la llei d'acord amb els criteris gramaticals. Els jutges tenen unes determinades pautes d'interpretació de la llei: la primera és la interpretació gramatical, la segona és la teolològica; és a dir, en primer lloc han de dir el que diu la lletra i després si no ho tenen prou clar preval la finalitat del que la norma pretén. Òbviament el Tribunal Suprem deia que la finalitat de la llei era la protecció de la llibertat sexual, per tant ni amb un criteri ni amb l'altre se sostenia que es continués mantenint aquesta interpretació. Jo els vaig dir: «Com que ja sóc l'última, diguin-me per què, per què vostès han continuat tota la vida amb aquesta interpretació». Em van contestar amb una sentència -que poso a disposició de totes vosaltres- en la

qual deien que jo tenia raó en què el terme «yacer» equivalia a «acceso carnal», però que oblidava que la llei deia «yacer con mujer y con mujer sólo se yace de una manera».

Aquest és un exemple perquè veieu fins a quin punt l'escassíssim marge -en aquest cas nul marge perquè no hi havia marge interpretatiu- ha portat a la vigència d'una norma que fins l'any 89 no va ésser modificada i que no deia textualment que violar és «penetrar anal, bucal o vaginalment». Fins aquell moment les dones no han pogut aconseguir el reconeixement d'una qüestió tan òbvia.

Tornant al que deia de les normes relatives a la protecció de la maternitat o la diferència en la procreació, si la llei diu que el jutge resoldrà "en interès del menor" es pot donar peu a interpretacions judicials que donin la custòdia als pares que siguin més rics, que tinguin un nivell social més alt o que puguin proporcionar un millor entorn als fills. És ben cert que això avui encara no és una realitat, però també ho és que si es continua donant majoritàriament la custòdia a les dones és perquè la majoria d'homes continuen sense demanar-la. I caldria veure a quin percentatge se'ls fa cas d'aquests pocs que demanen la custòdia. A mi em sembla que aquesta evolució normativa que hi ha hagut en nom del principi de no discriminació ha suposat, curiosament, una enorme discriminació per a les dones. A més els està portant un enorme dolor, sobretot a aquelles dones que no tenen la seguretat de quedar-se amb la custòdia dels seus fills i prefereixen continuar essent maltractades abans de córrer el risc de perdre les seves criatures.

Una altra qüestió que a mi em sembla que ha estat clara i en la qual s'ha interpretat el principi d'igualtat de forma discriminatòria ha estat la llei de l'any 88, reguladora de les noves tecnologies reproductives. Aquesta era una llei teòricament dirigida a salvar la infertilitat i el gran dolor d'infertilitat de les dones, una llei que havia de regular tot allò que s'experimenta i que es fa amb els cossos de les dones, però que, en realitat, no les té pràcticament en compte. És una llei que sempre parla en plural, com si la pràctica de la fecundació in vitro

amb transferència d'embrions tingués el mateix risc per a un home que per a una dona. No hi ha criteris cautelars de la salut de la dona, no hi ha criteris que imposin als metges unes pautes a seguir que impliquin la disminució seriosa de riscos en aquestes pràctiques, pràctiques que, ara per ara, encara són experimentals i de les quals cada vegada es van coneixent més contraindicacions i més situacions greus per a les dones.

Com exemple d'un aspecte curiós de la llei trobem la fecundació in vitro amb transferència d'embrions, pràctica que només es realitza sobre el cos d'una dona. Pot ser que l'òvul s'hagi fecundat a la plaqueta amb l'esperma del seu marit però el cert és que el marit s'ha tret l'esperma per automasturbació sense córrer cap risc i, en canvi, a la dona se li implanten no un embrió sinó diversos embrions per assegurar-ne el resultat. I crec que tothom sap que els embarassos múltiples són un risc important per a la salut de la dona. Així doncs, la llei a l'hora d'establir quants embrions es podran transferir l'únic criteri que estableix és un criteri de rendibilitat del programa. Diu: «els metges transferiran els embrions necessaris per assegurar el resultat final»; quan hauria de dir: «es transferiran un nombre X d'embrions», o com a mínim dir: «no es transferiran més embrions dels que se sàpiga segur que no poden suposar un increment del risc per a la salut de la dona». És a dir, que no hi ha cap criteri que tingui en compte la salut de la dona. I encara més, ni tan sols es té en compte la seva llibertat: les dones casades o aparellades no poden decidir sense el consentiment del seu marit, i això vol dir que en l'àmbit reproductiu es torna a èpoques anteriors a la Constitució: una dona casada no té llibertat de decisió en la pràctica de reproducció assistida. Em sembla que en tots aquests aspectes han intentat dir que superaven la situació de desigualtat, i en realitat el que han fet és crear una enorme discriminació a partir de la diferència entre homes i dones.

Pel que fa a les accions de filiació, fins ara la nostra legislació les contempla com si les dones fossin incapaces de prendre decisions en solitari sobre la seva reproducció fent, per tant, imprescindible, la

figura de l'home en una situació reproductiva. En conseqüència, en qualsevol moment -i sobretot en la llei de filiació catalana- es permet que pugui ser declarada la paternitat d'un home que en el seu moment no va voler reconèixer una criatura i que ni tan sols havia volgut tenir-la. Crec que ens hauríem de replantejar en una discussió molt seriosa què han de ser les accions de filiació, si aquesta mesura que històricament semblava protectora per a les dones -la d'obligar al pare a reconèixer els seus fills-, continua essent allò que les dones volen des d'una perspectiva de decisió lliure de la maternitat. En aquests moments les dones van als despatxos de les advocades sobretot per oposar-se a accions de filiació que han fet els homes; ja són molt poques les dones que volen que es reconegui un pare que s'està negant a reconèixer a una criatura. Es per això que potser caldria que féssim una reflexió de què és el que creiem que han d'ésser les accions de filiació en la llei per contemplar les nostres aspiracions.

De forma breu, per no allunyar-me del tema de l'evolució de les normes en el nostre país en relació a les dones, cal dir que hi ha hagut diferents reformes després de la Constitució referents a les qüestions de tipus penal, a més a més de la reforma de l'any 89. En cap d'elles es va establir cap criteri que afectés de forma important les dones exceptuant la de l'any 83 - en què es va treure la possibilitat que la dona violada perdonés a l'agressor i per tant que s'extingís l'acció penal- i fins l'any 89 no va haver-hi una reforma una mica seriosa. El projecte, quan va sortir del Consell de Ministres, ja no tenia res que fes referència a les agressions sexuals, semblava que ho havien retirat perquè no era una qüestió urgent. Va passar per la Cambra Baixa sense cap incorporació i en l'últim moment en el Senat es va produir aquesta reforma que va fer que s'entengués per violació les tres diferents formes de penetració i que es tregués l'exclusivitat de què només les dones poguessin ser víctimes de violació. Així, a partir d'aquest moment s'havia d'entendre que un home també podia ser violat -i no només abusat- quan es cometia amb ell una penetració en aquestes condicions. Però, en canvi, no va tenir en compte dues qüestions fonamentals que encara suposen una situació d'endarreriment important. Una d'elles és que perquè hi

hagi violació, la penetració que s'hagi produït ha d'ésser amb penis, això vol dir que si es fa amb un objecte no es considera violació sinó abús sexual i per tant té una pena molt inferior -la de violació en aquest moment és de 12 anys i un dia a 20 i en canvi un abús sexual és de sis mesos i un dia a sis anys-. Així doncs, la penetració amb objectes estaria en aquesta escala més baixa, fet que es manté fora de tot sentit comú. També es continua mantenint el requisit de què en els delictes d'agressió sexual ha dé ser forçosament la persona perjudicada qui presenti la denúncia perquè els tribunals puguin condemnar l'autor, qualsevol altra persona no pot iniciar l'acció penal. L'eliminació d'aquest requisit de procedibilitat ha estat demanat per diferents sectors del moviment feminista, i fins i tot ha estat reconegut pel Parlament Europeu amb una resolució de juny del 1986 en la que demanava als Estats membres que eliminessin aquest requisit.

En la reforma de l'any 89 va haver-hi una altra qüestió molt important i molt controvertida. Es tractava de la creació d'una figura específica de tipus penal, que qualificava com a delicte l'impagament de pensions que es derivessin de processos de separació, nul·litat i divorci si aquest impagament era de 3 mesos seguits o de sis mesos no consecutius. Aquesta figura va comportar l'escribassament unànim de tots els «grans» de la doctrina penal, que es queixaven de què significava un retrocés en l'avanç dels drets humans pel fet que es pogués anar a la presó per deutes econòmics. No s'entén, perquè en el codi penal hi ha moltes figures de tipus econòmic, i es penalitzen les qüestions de tipus patrimonial i no sé pas per quina raó es considera que és una presó per deutes, i un taló sense fons no.

A mi el que em sembla és que hi ha altres qüestions al darrera, el fet que aquesta figura entrés en el codi penal ha estat un avanç perquè ha suposat poc a poc que els propis jutges comencessin a entendre la gravetat de l'abandó de les responsabilitats familiars (tot allò que suposa que hi hagi persones que es desentenguin d'una obligació tan important com és la manutenció bàsica d'altres membres de la seva família). No obstant, quan va entrar en vigor aquesta reforma,

de les primeres querelles que vam posar (jo en vaig posar dotze passats els primers tres mesos seguits) pràcticament de totes van dictar auto d'arxiu i vam haver de recórrer-les totes a l'Audiència. Sortosament podem dir que en aquests moments hem aconseguit sentències condemnatòries de pràcticament totes. Ha costat i s'ha hagut de fer per la via de recursos, amb molta lentitud, però s'ha aconseguit l'aplicació d'aquesta figura i, el més important, s'ha començat a situar una altra escala de valors del que es la criminalització de les conductes, és a dir, que es comenci a entendre que és més greu fer això que altres coses. Tot i així, en el darrer congrés de «Jueces para la democracia» els jutges han tornat a demanar la despenalització. O sigui, que la victòria no es pot cantar totalment.

Avui dia ens trobem en un moment històric important perquè hi ha dos blocs de normes que seran variades en un futur immediat. Per un costat tot el codi penal en el seu conjunt. La reforma del 89 era parcial i en l'anterior legislatura el Ministeri de Justícia ja havia fet una proposta, clarament a esquena de les dones, en què no es contemplava cap modificació dels temes que afecten més directament a les dones. Però l'avantprojecte que ha sortit en aquests moments del Consell de Ministres és substancialment millor i proposa algunes millores a la situació actual. Com a fonamentals jo diria que n'hi ha tres. Una és el reconeixement de la voluntat de la persona per a la definició de l'agressió sexual, això vol dir que ja no farà falta haver de demostrar força o intimidació. Actualment si hi ha força o intimidació es considera que hi ha agressió, però si el delicte es comet contra la voluntat de la persona sense haver-hi força se'l tipifica d'abús sexual. És per això que el reconeixement de la voluntat crec que és un avenç important (haviem aconseguit per la via de la interpretació que el Tribunal Suprem acabés donant-los la raó de que les dones no havíem de demostrar resistència quan érem violades perquè cap altra víctima de cap delicte ho havia de demostrar), ara ja la llei contempla que és un abús sexual obtenir una relació sexual sense consentiment. En aquest sentit l'avantprojecte em sembla un avenç perquè, en definitiva, equipara les penetracions amb penis a les penetracions amb objectes. A més a més contempla

una qüestió que respon a una reivindicació feta des de diferents sectors del moviment feminista i des de diferents sectors del dolor de les dones. És un tema que va sorgir en primer lloc arrel de la mort de les nenes d'Alcàsser i que després van replantejar les noies víctimes de l'anomenat violador de la Vall d'Hebrón. Es tracta d'aconseguir que els beneficis penitenciaris que s'apliquen als presos s'apliquin sobre el total de la pena i no sobre el màxim permès de compliment d'una condemna quan s'havia produït una agressió que per la seva magnitud o per la quantitat d'agressions seguides la pena que corresponia era una pena molt alta. Perquè s'entengui, cada agressió sexual té una pena establerta que es pot acumular si un senyor n'ha fet moltes o bé ha comès alhora agressions sexuals i assassinat (com el cas de les nenes d'Alcàsser) i per tant es pot arribar a tenir una sentència que el condemi a 100, 200 o 300 anys. Però el codi penal conté una norma que diu que ningú pot estar a la presó més de trenta anys (l'avantprojecte contempla que només siguin vint). Aquesta norma és correcta si entenem que una persona que s'està molts anys dins d'una presó ja no serveix absolutament per a res. El que succeeix però és que els beneficis per reducció (quan s'ha complert la quarta part és pot canviar de grau i es poden obtenir permisos i altres avantatges) s'apliquen a qualsevol persona que està complint una condemna d'anys sobre el tope de la condemna que és de trenta anys i no sobre la condemna total i això s'aplica també a aquestes persones que tenen 100, 200 o 300 anys. Quan es va produir el judici de les víctimes de l'anomenat violador de la Vall d'Hebrón es va demanar a la sala que se li apliquessin els beneficis sobre el total de la condemna que li pogués recaure i no sobre el tope de 30 anys. Això ho vam demanar aquí perquè hi havia una sentència a Huelva que ja contemplava aquesta possibilitat, però aquesta sentència de Huelva en el seu dia va ser recorreguda pel fiscal i en posterioritat al judici de Barcelona, però abans de la sentència el Suprem va dir que aquesta interpretació no podia ser, és una interpretació amb codi penal vigent plenament factible però que el Tribunal Suprem es nega a admetre i penso que en aquest sentit el Ministeri de Justícia ha estat sensible en aquesta petició i ho recull com a possibilitat perquè la Sala ho pugui adoptar en sentència. Únicament té un inconvenient

i és que preveu que el jutge de vigilància penitenciària pugui derogar aquesta mesura. Això em sembla una contradicció, perquè si la sala ha acordat una mesura d'aquestes característiques no té cap sentit que després el jutge de vigilància pugui derogar-la.

L'altre bloc de normes important que s'ha de reformar és el que fa referència a la regulació de les ruptures familiars, separacions i divorcis. El grup parlamentari socialista ha presentat una proposició de llei que permet l'accés directe al divorci però no s'ha parlat gens de què passa amb la falta d'uns criteris més estrictes perquè els jutges els segueixin, pel que fa referència precisament als efectes de les separacions i els divorcis que són les qüestions que en aquests moments preocupen als homes i les dones i que si no es regulen d'una manera molt clara les perjudicades seran les dones. Jo crec que hauríem d'aclarir de forma persistent què és el que volem que regulin aquestes lleis que estan ara començant a ser tramitades, i intentar incidir-hi perquè allò que surti d'aquí serà el que després haurem de demanar que els tribunals compleixin. Per exemple el que fa referència a la proposició de llei reguladora de separació i divorci que s'ha proposat en aquests moments. Hi ha organitzacions de dones separades i de dones juristes que es queixen que no es contempli d'una forma molt més clara com els jutges han d'actuar en el que fa referència a la protecció a la maternitat i a les qüestions econòmiques, que es deixi un excessiu arbitri als jutges. Cal recordar que les dones separades i divorciades actualment formen part de les bosses de pobresa més importants del món.

Ja sé que aquest discurs és molt de peus a terra i allunyat d'aquella perspectiva de si la norma realment ens soluciona o no els problemes, però el cert és que quan la gent acudeix als tribunals ho fa perquè té un conflicte que espera li sigui resolt. I els tribunals només tenen un instrument que és la llei i cal tenir molt present que històricament els tribunals han fet quasi bé sempre una interpretació de la llei contrària a les dones. És per això que jo crec que l'única possibilitat que tenim per defensar-nos davant la realitat de la gran desigualtat en la gestió del poder judicial (també polític, econòmic...) que tenim les dones, és

lluitant perquè les lleis contemplin també les nostres diferències de forma detallada.